

Tolstojs geestelijke crisis,
zoals die zich manifesteert in *mijn biecht*

door Ingeborg Mensinga

Inhoudsopgave

§1 Inleiding	p.1
§2 Analyse van <i>mijn biecht</i>	p.2
§3 Conclusie	p.8
Literatuur	p.9

§1 Inleiding

In dit paper wil ik me gaan bezighouden met Tolstojs *mijn biecht*. De onderzoeksvraag die ik daarbij wil gebruiken luidt: hoe manifesteert Tolstojs geestelijke crisis zich in *mijn biecht*? In het licht van deze vraag zal ik *mijn biecht* analyseren. Daarbij zal ik op twee stellingen met betrekking tot Tolstojs geestelijke crisis ingaan, die in de secundaire literatuur naar voren komen, namelijk:

- Tolstojs geestelijke crisis vormt geen breuk met Tolstojs verleden, eerder een conclusie uit het voorafgaande in zijn leven (Braun 1978, p.299)
- het kernpunt van Tolstojs crisis is het oplossen van levensproblemen waar hij eerder nooit een oplossing voor kon vinden (Braun 1978, p.304)

Om *mijn biecht* in een historische en psychologische context te plaatsen, geef ik hier enkele feiten uit Tolstojs leven en het Rusland van zijn tijd.

Tolstoj leefde van 1828 tot 1910 en kwam uit een rijk, adellijk geslacht. Zijn ouders overleden jong en ook van de andere mensen bij wie Tolstoj daarna woonde, zoals zijn grootouders en zijn tante, maakte Tolstoj het overlijden mee. Hij werd dus al vroeg met de dood van zijn naasten geconfronteerd, wat zijn latere obsessie met de dood kan verklaren (vgl. Bertelsmann 1966, p.9).

Enkele belangrijke gebeurtenissen in Rusland in de laatste decennia voordat Tolstoj in 1881 zijn biecht schrijft zijn de volgende. Vanaf 1856 voert tsaar Alexander II een “autocratische revolutie” door om de gespannen sfeer in Rusland te verminderen; onder andere wordt in 1861 de lijfeigenschap afgeschaft. De verwachte sociale ontspanning blijft echter uit. De sterk groeiende boerenstand lijdt onder onvoldoende toewijzing van land en onder hoge schulden. Wegens gebrek aan opleiding weten de boeren niet hoe ze hun bezit rendabel kunnen maken (vroeger zorgde hun heer daar immers voor en hoefden ze alleen bevelen uit te voeren) en lijden ze vaak verlies. Een aanslag op de tsaar in 1866 versterkt zowel de autocratische reactie als de revolutionaire beweging van de intellectuelen. Veel intellectuelen mengen zich als leraar, arts of schrijver onder het volk, dat hen echter wantrouwt en aan de kerkelijke leer van de door God gewilde tsarenautocratie vasthoudt (Kinder/Hilgemann 1997, p.347, 389)

§2 Analyse van *mijn biecht*

In het eerste hoofdstuk van *mijn biecht* beschrijft Tolstoj, hoe hij als tiener over zijn geloof nadacht. Terugdenkend meent Tolstoj, dat het geloof in vervolmaking het enige was waarin hij destijds geloofde: de jonge Tolstoj stelde zichzelf regels opdat hij beter en sterker zou worden dan andere mensen (vgl. Tolstoj 1998, p.12; alle verdere paginaverwijzingen zijn naar hetzelfde werk, tenzij anders aangegeven).

In het tweede hoofdstuk komt naar voren hoe Tolstoj al gauw merkt dat zijn individuele moraal, die bestaat uit de regels die hij zichzelf stelt, niet overeen blijkt te komen met de moraal van anderen: hij wordt geprezen om dingen die hij als misdaden ervaart (de “lage lusten”, zoals eerzucht, trots en toorn, maar ook de leugen, dronkenschap en moord) en juist zijn streven om zedelijk goed te zijn wordt veracht en bespot (p.14/15). Met het doel om geprezen te worden geeft Tolstoj zich toch over aan de doodzonden ijdelheid, hebzucht en hoogmoed en begint te schrijven. Volgens Tolstoj is het de levensvisie van de kunstenaars en dichters van zijn tijd dat ze geroepen zijn om mensen te onderrichten; wat er onderwezen moet worden, bepaalt de kunstenaar intuïtief. Na enkele jaren begint Tolstoj echter te twijfelen aan deze levensvisie en gaat hij hem nader onderzoeken. Het blijkt dat iedere schrijver een ander idee van de waarheid heeft en dat ieder denkt dat hij gelijk heeft. Deze ontdekking zet Tolstoj niet verder aan het denken. Hij neemt de zojuist gesignaleerde gewoonte van zijn collega’s over door iedereen behalve zichzelf voor krankzinnig uit te maken (pp.16-20).

In het derde hoofdstuk wordt de vraag naar de zin van het leven, die als een rode draad door *mijn biecht* loopt, maar die pas later expliciet gesteld zal worden, duidelijker zichtbaar. Tolstoj hangt in de tijd die hij in dit hoofdstuk beschrijft het “voortgangsgeloof” aan, het geloof in vervolmaking. Tolstoj twijfelt soms, zoals na het bijwonen van een terechtstelling door onthoofding en na de vroegtijdige dood van zijn broer; op de vraag naar het waarom van deze gebeurtenissen kan Tolstojs voortgangsgeloof geen antwoord geven. Toch wordt zijn geloof in wezen niet aangetast (p.22/23). Tolstoj raakt weer aan het denken over de vraag, hoe hij onderwijs moet geven zonder te weten waarin, en dit vraagstuk in combinatie met enkele andere problemen leidt ertoe dat Tolstoj zich geestelijk ziek gaat voelen en zich terugtrekt op de steppe om “frisse lucht in te ademen, koemys te drinken en te

leven als een dier” (p.25). Na terugkomst trouwt Tolstoj en gaat hij een gelukkig gezinsleven leiden. Hij concentreert zich op het streven naar een zo groot mogelijke welstand voor hemzelf en zijn gezin. Ongeveer vijftien jaar leeft Tolstoj op dezelfde voet voort, dan keert de twijfel weer terug. Een confrontatie met de gedachte aan de dood doet Tolstoj begrijpen dat hij de vragen naar het waarom van de dingen die hij doet moet beantwoorden, omdat ze steeds blijven terugkeren (p.27).

Hoofdstuk vier beschrijft een dieptepunt in Tolstojs depressie, waarin hij de zinloosheid van zijn leven inziet en er niet toe komt, een uitweg uit zijn melancholische toestand te zoeken. Tolstoj beschrijft zijn toenmalige geestestoestand als volgt (p.31): “mijn leven is een domme en kwaadaardige grap die iemand met mij heeft uitgehaald.” Hoewel Tolstoj geen schepper erkent, schuift hij de verantwoordelijkheid voor zijn leven en de zinloosheid ervan toch op een onzichtbare ander af en geeft hij zich over aan zijn depressie. Tolstojs geloof dat het onmogelijk is, iets aan de zinloosheid van het leven te veranderen, blijkt nogmaals als hij schrijft (p.32): “Je kunt slechts leven als je dronken van het leven bent”. Zodra je nuchter nadenkt zul je noodzakelijkerwijs inzien, dat datgene wat het leven zin lijkt te geven, bedrog is. Tolstojs bewustzijn van de zinloosheid van zijn leven en zijn angst voor de dood drijven hem hier voor het eerst tot zelfmoordplannen, die in zijn verdere leven nog regelmatig zullen terugkeren (p.36/37). Dit hoofdstuk geeft naar mijn mening het begin van Tolstojs geestelijke crisis aan.

In hoofdstuk vijf stelt Tolstoj zich expliciet de vraag naar de zin van het leven: “Heeft mijn leven een zin die niet door de dood die mij onvermijdelijk wacht teniet wordt gedaan?” Tolstoj begint zijn zoektocht naar een antwoord bij de exacte en de geesteswetenschappen, maar is niet tevreden met de oplossingen die zij hem bieden. De exacte wetenschappen geven heldere en precieze antwoorden op de vragen die ze zichzelf stellen, maar hun competentie ligt niet bij de vraag naar de zin van het leven: hun exactheid en helderheid is omgekeerd evenredig aan hun toepasbaarheid op levensvragen (p.42). De geesteswetenschappen houden zich juist wel bezig met levensvragen, maar kunnen er geen antwoord op geven (p.47). Wat er voor de geesteswetenschappen overblijft is het herformuleren van de vraag op verschillende manieren en het geven van weinig exacte, speculatieve antwoorden.

Na de teleurstellende ervaringen met de exacte en de geesteswetenschappen gaat Tolstoj in hoofdstuk zes kijken bij een aantal individuele grote denkers uit de

geschiedenis: Socrates, Schopenhauer, Salomo en Boeddha. Volgens Tolstoj moet het antwoord op de vraag naar de zin van het leven gezocht worden in een synthese van de exacte en de geesteswetenschappen: een speculatieve wetenschap die volgens een exact denkschema te werk gaat. Tolstoj beweert dat deze wetenschap altijd op hetzelfde antwoord zal uitkomen en dat de vier groten Socrates, Schopenhauer, Salomo en Boeddha dat antwoord al gegeven hebben: “Alles is ijdelheid. Gelukkig is hij die niet is geboren, de dood is beter dan het leven; wij moeten onszelf van het leven losmaken” (p.59). Het antwoord van de vier denkers blijkt Tolstojs wanhoop dus alleen maar te bevestigen en geen oplossing te bieden.

In hoofdstuk zeven beschrijft Tolstoj hoe hij zijn zoektocht over een andere boeg gooit. Aangezien de wetenschap hem geen opheldering kan geven, gaat Tolstoj kijken bij de mensen om hem heen (p.60). Hij vindt bij deze mensen vier uitwegen, die hij echter allemaal weerlegt. De eerste uitweg is die van de onwetendheid. De mensen die deze weg volgen hebben de vraag naar de zin van het leven (nog) niet begrepen en weten niet dat het leven zinloos is. Het probleem van deze weg is, dat degenen die eenmaal hebben ingezien dat het leven geen zin heeft dat inzicht niet meer kunnen terugdraaien en dus geen uitweg in de onwetendheid meer kunnen zoeken. De tweede uitweg is die van het epicurisme en houdt in, dat je voorlopig moet genieten van wat je hebt en niet moet denken aan de ellende van ouderdom, ziekte en dood die komen gaat. Deze uitweg biedt echter alleen een (voorlopige) oplossing voor mensen die “meer zegeningen dan kwaden kennen” en die een beperkt voorstellingsvermogen hebben dat hen in staat stelt, hun ogen van de ellende af te houden, aldus Tolstoj. De derde uitweg is die van “kracht en energie”: het inzicht in de zinloosheid van het leven leidt in dit geval tot zelfmoord. Volgens Tolstoj is dit de waardigste weg, maar de meesten zijn niet moedig genoeg om hem te gaan. Voor de zwakken, waar Tolstoj zichzelf ook toe rekent, blijft de vierde weg over: de weg van de zwakheid, die inhoudt dat men weliswaar beseft dat het leven zinloos is, maar toch doorleeft, omdat men de kracht mist om zijn consequenties te trekken en zelfmoord te plegen.

Nu Tolstoj geconstateerd heeft dat hij te zwak is om zelfmoord te plegen en dus zijn (vermeende) zinloze leven verder zal moeten leiden, gaat hij toch proberen, elders een oplossing te vinden: hij krijgt een vaag besef van de onjuistheid van zijn ideeën (p.64). Aangezien Tolstoj maar een van de zeer weinigen denkt te zijn die aan de zin van het leven twijfelen, komt hij tot de conclusie dat hij ergens een fout heeft

gemaakt en dat de meeste mensen van de zinvolheid van het leven overtuigd zijn (p.67/68).

In hoofdstuk acht denkt Tolstoj verder over de conclusie die hij aan het einde van het vorige hoofdstuk trekt. Hij moet zijn onderzoeken niet beperken tot zijn kennissenkring van rijke geleerden, maar ook bestuderen welke zin de andere mensen aan hun leven geven. Tolstoj realiseert zich, dat rationele kennis het leven uitsluit en dat het geloof het verstand ontkent, wat hem nog onmogelijker lijkt dan de ontkenning van de zin van het leven (p.72/73).

In hoofdstuk negen reflecteert Tolstoj over twee ontsnappingsroutes uit de contradictie van geloof en verstand met betrekking tot de zin van het leven: of het rationele is niet zo rationeel als hij denkt, of het irrationele (het geloof) is niet zo irrationeel. Hij bedenkt dat hij in een vicieuze cirkel heeft gedacht: hij probeerde het eindige (namelijk: het leven) te verklaren in termen van het oneindige (namelijk: tijdloze betekenis, zinvolheid) en omgekeerd. Aangezien hij dus het eindige en het oneindige gelijkstelde, was het resultaat van de vraag naar de (oneindige) betekenis van zijn (eindige) leven de oplossing van een gelijkheid, niet van een vergelijking: niets = niets. De ratio biedt daarmee een weinig rationele oplossing, namelijk een cirkelredenering (pp.74-76). Het irrationele geloof doet het, althans op dit punt, beter: bij elk antwoord dat het geeft betreft het de verhouding van het eindige (het leven) tot het oneindige (God) (p.76).

Tolstoj is vastbesloten, de vraag naar de zin van het leven te beantwoorden door een oplossing te vinden voor de contradictie tussen het eindige en het oneindige. Aangezien hij bedacht heeft dat het geloof deze verhouding in zijn antwoorden op levensvragen betreft, gaat Tolstoj verschillende godsdiensten bestuderen en doet daar in hoofdstuk tien verslag van. Tolstoj ontdekt echter dat de gelovigen uit zijn eigen kring net als de ongelovigen alleen leven om hun lusten te bevredigen; hun geloof is niet wat hij zoekt (p.85). De eenvoudige gelovige mensen zijn anders; voor hen maakt het geloof deel uit van hun leven. Ze accepteren ziekten en verdriet, omdat hun geloof er zin aan geeft. Het werkende volk schept zijn eigen leven, door er met zijn geloof zin aan te geven. Deze zin is volgens Tolstoj de waarheid, die hij aanvaardt (p.90).

In hoofdstuk elf trekt Tolstoj uit het voorgaande in hoofdstuk tien de conclusie dat hij verkeerd heeft geleefd (dat wil zeggen: zo als de mensen uit zijn eigen kring leven). De gewone mensen voeren de wil uit van degene die boven hen staat en door

deze wil uit te voeren begrijpen ze de zin ervan en kunnen ze vervolgens een hogere functie vervullen. Op deze manier leiden ze een zinvol leven, in tegenstelling tot de “wijzen”, die zich afvragen waarom ze een bepaalde wil moeten uitvoeren, zonder het daadwerkelijk te doen. De “wijzen” zoals Tolstoj vinden zichzelf slim, maar brengen niets tot stand en gaan gebukt onder hun eigen redeneringen (p.93/94).

Een gevoel van angst, eenzaamheid en hoop op iemands hulp brengt Tolstoj ertoe, weer te gaan zoeken naar God, zoals hij in hoofdstuk twaalf beschrijft. Tolstoj slingert heen en weer tussen de gedachte dat God bestaat als schepper en ultieme oorzaak van de dingen, die zin aan het leven geeft, en de gedachte dat God niet bestaat en het leven geen zin heeft (pp.97-99). Dan realiseert hij zich dat hij alleen leeft (dat wil zeggen: een zinvol leven leidt) als hij aan God gelooft en besluit hij om God te blijven zoeken, waarop zijn levenskracht langzaam terugkeert door de zin, die zijn leven heeft gekregen (pp.100-103).

Tolstoj schrijft in hoofdstuk dertien dat hij, nu hij zijn geloof weer heeft gevonden, zich op het gewone werkvolk en de zin die het aan het leven geeft gaat richten. Tolstoj onderwerpt zich aan de rituelen van de orthodoxe kerk en sluit zich af voor de contradicties erin en de elementen die hij niet begrijpt.

De periode van innerlijke rust duurt bij Tolstoj niet lang, en moet opnieuw wijken voor de twijfel, zoals Tolstoj in hoofdstuk veertien schrijft. De onbegrijpelijkheid van sommige orthodoxe rituelen verleidt Tolstoj ertoe, er een uitleg voor te verzinnen die juist de mogelijkheid tot echt geloof verloren doet gaan. Ontmoetingen met gelovigen uit het gewone volk doen zijn geloof weer opleven, maar daar staan ontmoetingen met geleerden tegenover, die zijn drang om vragen te stellen weer aanwakkeren en hem opnieuw verder van de waarheid afbrengen (p.112/113).

In hoofdstuk vijftien wordt Tolstojs twijfel sterker. Hij ontdekt dat de geestelijken van alle verschillende geloofsbelijdenissen geloven dat zijzelf in waarheid leven en de anderen niet (p.117) en dat ze de zwaarste straffen gebruiken om mensen van een andere geloofsovertuiging te bekeren (p.119/120); dat en de wetenschap dat de kerken de oorlog stimuleren, hetgeen in strijd is met de leer die ze verkondigen, vervult Tolstoj met afgrijzen: de kerken doen teniet wat ze dienen te bewerkstelligen (p.120).

In het slothoofdstuk van *mijn biecht*, hoofdstuk zestien, realiseert Tolstoj zich dat naast het geloof van de vertegenwoordigers van de kerk ook het geloof van het

gewone volk, hoewel in mindere mate, met leugens vermengd is. Tolstoj wil onderzoeken wat leugen is en wat waarheid. Het antwoord daarop is volgens hem vervat in de overlevering, de “Heilige Legendes” en de Schrift. Tolstoj gaat de theologie bestuderen die hij vroeger verachtte, aangezien de kennis omtrent de zin van het leven die hij inmiddels heeft daarop is gebouwd (pp.121-123).

Dit open einde vormt de afsluiting van *mijn biecht* die, zoals de ondertitel zegt, bedoeld is als inleiding tot een groter werk dat ongepubliceerd is gebleven en waarin de resultaten van Tolstojs studie van de theologie beschreven zouden worden.

§3 Conclusie

Het blijkt dat Tolstoj gedurende de hele periode van zijn leven die hij in *mijn biecht* beschrijft, heen en weer wordt geslingerd tussen periodes van twijfel en periodes van rust, waarin hij een antwoord op zijn vragen gevonden denkt te hebben. Het hoogtepunt van deze dialectische beweging ligt in de periode die Tolstoj in het vierde hoofdstuk beschrijft, waarin hij inziet dat zijn leven zinloos is en hij voor het eerst zijn zelfmoordplannen ter sprake brengt. De zelfmoordplannen geven het begin van Tolstojs geestelijke crisis aan. Er is hier echter geen sprake van een breuk met het verleden, zoals in de eerste stelling uit de secundaire literatuur terecht gesteld wordt (Braun 1978, p.299; vgl. dit paper, p.1). De dialectische beweging tussen twijfel en zekerheid speelt gedurende Tolstojs hele leven een rol en komt hier alleen tot een dramatisch hoogtepunt. Het feit dat Tolstoj in de in hoofdstuk vier beschreven periode zijn conclusies uit het voorgaande trekt en besluit dat hij zijn levensvragen nu echt zal moeten beantwoorden, verandert niets aan zijn dialectiek. Ook na de explicitering van zijn problemen en zijn bewustwording van de noodzaak, deze vragen op te lossen, blijft Tolstoj slingeren tussen twijfel en zekerheid.

De tweede stelling uit de secundaire literatuur, dat het kernpunt van Tolstojs crisis bestaat in het oplossen van levensproblemen waar hij eerder geen oplossing voor kon vinden, kan worden bevestigd in de zin dat Tolstoj zich gedurende zijn crisis bewust wordt van zijn vragen en de noodzaak van de oplossing ervan. Feitelijk verandert er echter niets aan Tolstojs strategie: Tolstoj is al van jongs af aan bezig, oplossingen voor zijn levensproblemen te zoeken. Onafhankelijk van zijn bewustwording van de problemen en van de noodzaak, er een oplossing voor te vinden, gaat Tolstoj verder met zijn zoektocht, zij het dat hij zich sinds het begin van zijn crisis meer van de noodzaak ervan bewust is.

Het antwoord op mijn onderzoeksvraag luidt, dat Tolstojs geestelijke crisis zich vanaf het vierde hoofdstuk van *mijn biecht* expliciet manifesteert in de vorm van de zelfmoordplannen en de regelmatige uiteenzettingen met de dood die Tolstoj vanaf dat moment heeft, en die hem bewust maken van de noodzaak, een antwoord op de vraag naar de zin van het leven te geven, tot welk antwoord Tolstoj overigens in *mijn biecht* niet komt. Tolstojs geestelijke crisis kan gezien worden als een explicitering

van een dialectische zoektocht naar antwoorden op levensproblemen waar Tolstoj ook gedurende zijn hele vroegere leven mee bezig was.

Literatuur

- Bertelsmann Lesering (uitg.): *Porträt des Genius Leo Tolstoj. Mit einem Essay von Michel-R. Hofmann*, Paris/Hamburg, Editions Hermes/Marion von Schröder Verlag, 1966.
- Braun, Maximilian: *Tolstoj. Eine literarische Biographie*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1978.
- Kinder, Hermann & Werner Hilgemann: *dtv-Atlas Weltgeschichte. Band 2. Von der Französischen Revolution bis zur Gegenwart*, München, dtv-Verlag, 1997.
- Tolstoj, Lev: *mijn biecht (inleiding tot een ongepubliceerd werk)*, erven J.Bijleveld, 1998 (vertaald door Arthur Langeveld; nabetrachting door Patricia de Martelaere).